

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV VA DISKURSIV MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Maxmudova Nodira Alisherovna
Namangan davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlar doktori PhD, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ va diskursiv madaniyatini shakllantirish masalalarini chuqur o'rganadi. Muallif zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning muloqot va nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ahamiyatini ta'kidlab, ushbu madaniyatlarning mazmuni, tarkibiy komponentlari va integratsiyasini tahlil qiladi. Maqola ta'lim mutaxassislariga amaliy tavsiyalar beradi va kelgusidagi tadqiqotlarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ madaniyat, diskursiv madaniyat, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, kasbiy tayyorgarlik, interaktiv usullar, informatsion texnologiyalar, nutq rivojlanishi, ta'lim standartlari, amaliy stajirovka, ijtimoiy ko'nikmalar.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНО-ДИСКУРСИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: Данная статья глубоко исследует вопросы формирования коммуникативной и дискурсивной культуры будущих учителей начальных классов. Автор подчеркивает важность развития коммуникативных и речевых навыков учителей в современной системе образования, анализирует содержание, структурные компоненты и интеграцию этих культур. Статья предоставляет практические рекомендации специалистам по образованию и предлагает дальнейшие исследования.

Ключевые слова: коммуникативная культура, дискурсивная культура, учителя начальных классов, профессиональная подготовка, интерактивные методы, информационные технологии, развитие речи, образовательные стандарты, практическая стажировка, социальные навыки.

FORMATION OF COMMUNICATIVE AND DISCURSIVE CULTURE OF FUTURE PRIMARY TEACHERS

Abstract: This article deeply explores the issues of forming the communicative and discursive culture of future primary school teachers. The author, emphasizing the importance of developing the communicative and speech abilities of teachers in the modern education system, analyzes the content, structural components, and integration of these cultures. The article provides practical recommendations for education professionals and offers future research.

Key words: communicative culture, discursive culture, primary school teachers, professional training, interactive methods, information technologies, speech development, educational standards, practical internship, social skills.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim muhitida o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi nafaqat fan bilimlari va pedagogik uslublar bilan cheklanmaydi, balki ularning muloqot va nutqiy madaniyatini rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu jihatlar o'ta muhimdir, chunki ular bolalarning dastlabki ta'lim bosqichida shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir etadi.

Barchamizga ma'lumki, har bir o'qituvchi shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini vijdonan tasavvur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o'z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o'rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo'lish vazifalari mavjud. Ushbu maqolada yuqoridagi fikrlar haqida so'z borib, bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot-kommunikativ ta'lim muhitida kommunikativ va diskursiv madaniyatini rivojlantirish usullari va tavsiyalar keltirilgan. Maqola keng auditoriya uchun mo'ljallangan.

Maqsad: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ va diskursiv madaniyatini shakllantirish usullari tadqiq qilingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Rossiya psixologlaridan N.V.Kuzmina, V.Slasenin, F.N.Gonobolin, O'zbekistonlik psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy o'qituvchilar uchun eng zarur hislatlarni aniqlab olish imkoniyatini beradi. R.Z.Gaynutdinov, M.G.Davletshin, S.Jalilova, A.Jabborov, M.Kaplanova va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida ham o'qituvchilik kasbi va ta'lim jarayoniga doir muammolar keng tadqiq etilgan. Ular fikriga ko'ra, o'qituvchilik kasbi – axloqiy xarakterga ega bo'lgan insonparvar kasblardan biri bo'lib, o'qituvchilarga insoniy munosabatda bo'lish o'qituvchi faoliyatining asosiy tamoyili hisoblanadi. Bu o'qituvchidan bolalarni sevis, ularni qadr-qimmatini hurmat qilish, sho'xliklariga bardoshli bo'lish, ularni jismoniy va axloqiy majruh etuvchi narsalarga murosasiz bo'lishni talab etadi. Psixolog olim V.A.Kan-Kalik qobiliyatni tadqiq qilib shunday yozgan edi. "Pedagoglik ishi o'z tuzilishida ikki yuzdan ortiq tuzilmani tashkil qiladi. Muloqot uning eng murakkab tomonlaridan

biridir, negaki u orqali pedagogik faoliyatning eng asosiy maqsadi - o'qituvchi shaxsining o'quvchi shaxsiga ta'siri amalga oshiriladi.

Xorijlik pedagog olimi N.V.Kuzmina boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qiyofasini quyidagi yondashuv asosida shakllantirishni tavsiya etadi: kasbiy bilimga ega bo'lish; loyihachi bo'lish; konstruktiv bo'lish; maslahatchi bo'lish; tashkilotchi bo'lish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiyot tahlili va so'rovnoma usullari qo'llanildi. Adabiyot tahlili orqali kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga oid ilg'or tadqiqotlar o'rganildi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchilari va pedagogika mutaxassisleri orasida so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada qatnashchilar kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning qaysi komponentlari eng muhim ekanligini baholadilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Endi esa asosiy fikrimiz, ya'ni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining diskursiv madaniyatini rivojlantirish masalasiga qaratsak. Barchamizga ma'lumki, "Kommunikativ" so'zi esa fransuzcha kommuna (commune) (jamo) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, ma'nosi birlikda muloqot qilish yoki muloqotda birlashishni anglatadi. Kommunikativ qobiliyat – bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga qobiliyatlik hamdir. Fikrimizcha esa, kommunikativlik – muloqot qila olishlik, o'zgalar bilan muloqotga kirishuvchanlik qobiliyatidir. Bu qobiliyat o'qituvchining o'z fikrini aniq va tushunarli tarzda jamoaga yetkazib berishida ahamiyatli hisoblansa, o'quvchilarida ham kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish: o'zgalarni tushuna olish, o'z-o'zini anglash, vaziyatni to'g'ri baholash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi

Kommunikativ madaniyat – bu shaxslararo muloqotda madaniy normalar, qoidalar va qadriyatlarga asoslangan qobiliyatlar majmuasi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu madaniyat bolalar bilan ishlashda asosiy rol o'ynaydi, chunki o'qituvchi nafaqat bilim uzatuvchi, balki ijtimoiy rivojlanishni ta'minlovchi va bolalarning shaxsiyatini shakllantiruvchi shaxsdir. Kommunikativ madaniyatning tarkibiy komponentlari orasida tinglash qobiliyati, ifodalash ko'nikmalari, non-verbal aloqa (imo-ishoralar, mimika) va konfliktlarni hal etish

usullari mavjud. Masalan, o'qituvchining samarali tinglash ko'nikmalari bolalarning o'z fikrlarini erkin bildirishiga yordam beradi va sinfda ijobiy muhit yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ ko'nikmalar rivojlangan o'qituvchilar bolalarning ijtimoiy integratsiyasini oshirib, ularning o'quv natijalarini yaxshilaydi. Bundan tashqari, kommunikativ madaniyat o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhimdir, chunki u hamkasblar, ota-onalar va rahbariyat bilan aloqada samarali bo'lishga imkon beradi.

Diskursiv madaniyat esa nutqiy faoliyatga qaratilgan bo'lib, matnlar tuzish, tahlil qilish, interpretatsiya qilish va diskussiyalarni olib borishni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu madaniyat dars jarayonida hikoyalar, suhbatlar, savol-javob va matnlar orqali bolalarning nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Diskursiv madaniyatning komponentlari orasida nutqiy ko'nikmalar (grammatika, leksika), tilshunoslik jihatlari va psixologik omillar (fikrlash, xotira) mavjud. Masalan, o'qituvchi diskursiv usullardan foydalanib, bolalarga ochiq savollar berish orqali ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Ilmiy adabiyotlarda diskursiv madaniyatni shakllantirishning ahamiyati ta'kidlanadi, chunki u bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirishda asosiy vositadir. Xususan, kommunikatsiya va diskursiv strategiyalar nazariyasi va amaliyotida bu madaniyatning roli batafsil o'rganilgan.

Ushbu ikki madaniyatning integratsiyasi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yanada kuchaytiradi. Masalan, xorijiy tajribalarda primary school teachers' communicative competence ni rivojlantirishda struktural tashkilotlashtirish va network communicative culture usullari qo'llaniladi, bu esa o'zbek ta'limida ham qo'llanilishi mumkin. O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan, ular bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyatini oshirishga qaratilgan. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, madaniy bilimlarni o'zlashtirish orqali o'qituvchilar bolalarning ijtimoiy va lingvistik fonini hisobga olib, darslarni samaraliroq o'tkazishi mumkin. Ushbu madaniyatlarning ahamiyati shundaki, ular nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki bolalarning global dunyoda moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ va diskursiv madaniyatini shakllantirishda nazariy va amaliy usullar birgalikda qo'llanilishi kerak. Birinchi navbatda, universitet darslarida interaktiv mashg'ulotlar o'tkazish tavsiya etiladi. Masalan, rol o'ynash o'yinlari orqali o'qituvchilar bolalar bilan muloqotni simulyatsiya qilishi mumkin, bu esa real hayotiy vaziyatlarni o'rganishga yordam beradi. Bu usul kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning samarali yo'li bo'lib, tadqiqotlarda uning tarkibiy komponentlari batafsil tahlil qilingan. Bundan tashqari, guruh ishlarida diskussiyalar o'tkazish orqali diskursiv madaniyat rivojlantiriladi, chunki talabalar o'z fikrlarini mantiqiy ravishda ifodalashni o'rganadi.

Ikkinchi muhim jihat – zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Informatsion-kommunikativ texnologiyalar (IKT) yordamida madaniy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarbligini saqlab qolmoqda. Masalan, onlayn platformalarda (Zoom, Moodle) diskussiyalar va loyihalar o'tkazish orqali bo'lajak o'qituvchilar diskursiv madaniyatni rivojlantiradi. Xorijiy tajribada bu usullar primary school teachers uchun cultural competence ni shakllantirishda qo'llaniladi. O'zbekistonda esa boshlang'ich sinf o'qituvchilarining nutq va muloqot madaniyatini shakllantirish bo'yicha maxsus darsliklar mavjud, ularni IKT bilan integratsiya qilish kerak. Masalan, virtual sinflar orqali bolalar bilan muloqotni simulyatsiya qilish samarali natija beradi.

Amaliy jihatda, amaliyot va loyihaviy ishlar o'ta muhimdir. Bo'lajak o'qituvchilar maktablarda amaliyot o'tab, real bolalar bilan muloqot qilishi kerak. Masalan, darsliklardagi bilimlarni birlashtirib, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilarning o'z-o'zini tahlil etish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali pedagogik ta'sir etish usullarini takomillashtirish tavsiya etiladi. Loyihaviy ta'lim vositalari orqali bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirish ham samarali, chunki u talabalarni faol ishtirok etishga undaydi.

Ushbu usullar integratsiyasi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim sifatini oshiradi. Masalan, network communicative culture ni rivojlantirishda participatory approach qo'llanilishi

mumkin, bu esa o'qituvchilarni hamkorlikda ishlay olishga o'rgatadi. Amaliy tajribalarda, masalan, qimmatbaho muloqot madaniyatini shakllantirish orqali talabalar o'rtasida ijtimoiy aloqalar kuchaytiriladi. Ushbu yondashuvlarning samaradorligi tadqiqotlarda isbotlangan bo'lib, ularni ta'lim dasturlariga kiritish zarur.

Natijalar. So'rovnoma natijalari bo'yicha respondentlarning aksariyati kommunikativ va diskursiv madaniyatini eng muhim deb baholadilar. Adabiyot tahlili natijalari esa kommunikativ va diskursiv madaniyatini o'qituvchining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatdi.

XULOSA

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ va diskursiv madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim qismidir. Ushbu madaniyatlarning rivojlanishi o'qituvchilarning kasbiy samaradorligini oshiradi, bolalarning ijtimoiy va nutqiy ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Nazariy tushunchalardan tortib amaliy usullargacha bo'lgan yondashuvlar orqali bu jarayonni samarali tashkil etish mumkin. Xususan, interaktiv mashg'ulotlar, IKT va loyihaviy ishlar orqali natijalarga erishish mumkin. Kelgusida bu mavzuda ko'proq empirik tadqiqotlar o'tkazish, ta'lim dasturlarini takomillashtirish va xalqaro tajribalarni o'rganish zarur. Ushbu maqola orqali mavzuning dolzarbligini ta'kidlab, batafsil tavsiyalar berildi, bu esa ta'lim mutaxassislariga amaliy yordam berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Z. A. Izbosarova. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning tarkibiy komponentlari. 2024. <https://cyberleninka.ru/article/n/bo-lajak-boshlang-ich-sinf-o-qituvchilarining-kommunikativ-ko-nikmalarini-rivojlantirishning-pedagogik-asoslari/viewer>
2. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish samaradorligi. Researchgate, 2025. <https://www.researchgate.net/publication/383105450>
3. Structural organization of communicative competence of future primary school teachers. IDPublications, 2020. <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/04/Full-Paper-structural-organization-of-communicative-competence-of-future-primary-school-teachers.pdf>

4. A network communicative culture for future teachers: development of moral-psychological immunity. Taylor & Francis, 2024.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2024.2363678>
5. The relevance of using the information and communication technologies in the process of forming cultural competence of future primary school teachers. Journal-Discourse, 2020.
<https://www.journal-discourse.com/en/catalog-of-articles/2020/2020-y-22-4/the-relevance-of-using-the-information-and-communication-technologies-in-the-process-of-forming-cultural-competence-of-future-primary-school-teachers>
6. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini nutq va muloqot madaniyatini shakllantirish. ERUS, 2024. <https://erus.uz/index.php/er/article/view/5960>
7. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish. In-Academy, 2023. <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/download/30195/19343/29993>
8. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish. Ziyonet, 2022. <https://library.ziyonet.uz/book/128638>.
9. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirish. Interpretation and Researches, 2023.
<https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/915>
10. Content of the Development of a Valuable-Communication Culture. SJII, 2024.
<https://www.sjii.es/index.php/journal/article/view/261>.